

давали змогу служителям завжди залишатися вірними церковним канонам. Неможливість виконувати настанови Святого Письма в умовах радянської модернізації посилювала моральний дискомфорт православного духовенства.

Джерела та література

1. Удод О. Історія повсякденності: питання методології, історіографії та джерелознавства / Олександр Удод // Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст. — К. : Ін-т історії України, 2004. — Т. 2. — С. 286–313.
2. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.) : Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький : В 2 ч. — К. : Інститут історії України НАН України, 2009. — Ч. 1. — 445 с.; Ч. 2. — 382 с.
3. Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология / Л.М. Баш, А.В. Боброва и др. Издание 3-е, дополненное. — М. : Цитадель-трейд, 2002. — 960 с.
4. Галевич Дмитро. Незаарештовані листи: Листи священика з України до Німеччини. 1922–1938 / Петро Яницький (упоряд.), Ігор Доманський (упоряд.). — К. : Видав. дім "Козаки", 2001. — 128 с.
5. Ігнатуша О.М. Православні церкви України (20–30-ті рр. ХХ ст.). Джерела з історії: навчальний посібник / Олександр Ігнатуша. — Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. — 307 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 5, оп. 2, спр. 201, 18 арк.
7. Історія релігій в Україні. Навчальний посібник. — К.: Знання, 1999. — 736 с.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 3185, 131 арк.
9. Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ (17–30 жовтня 1927 року). Документи і матеріали / [упоряд.: С.І. Білокінь, І.М. Преловська, І.М. Старовойтенко]. — К. : Ін-т української археографії; Ін-т історії України, 2007. — 699 с.
10. Біблія. Переклад проф. Івана Огієнка. — К. : Українське біблійне товариство, 2002. — 1378 с.
11. Ігнатуша О.М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-і рр. ХХ ст.) / Олександр Миколайович Ігнатуша. — Запоріжжя : Поліграф, 2004. — 440 с.

Savchuk T.G. Православное духовенство в 1920–1930-х гг.: между наставлениями Библии и вызовами столетия

В статье характеризуется моральный дискомфорт православного духовенства, который был вызван невозможностью в полной мере в условиях советской модернизации выполнять церковные правила и наставления Библии.

Ключевые слова: православное духовенство, советская власть, антицерковная политика, моральный дискомфорт.

Savchuk T.G. Orthodox clergy in the 1920–1930's.: between the teachings of the Bible and the challenges of the century

The article characterized the moral discomfort of the Orthodox clergy, which was caused by the inability to fully under Soviet modernization of the church to carry out rules and guidance the Bible.

Keywords: Orthodox clergy, the Soviet government, anti-churchpolicy, the moral discomfort.

УДК: 284(477)"19"

Т. В. Грушева

СУСПІЛЬНА ПОЗИЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРОТЕСТАНТІВ У ХХ СТ.

У статті розглядається суспільна позиція пізніх протестантів (євангельських християн-баптистів, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня) в Україні через конкретно-історичне тло еволюції в ХХ ст. Простежуються особливості реакції пізніх протестантів в Україні на модернізаційні процеси ХХ ст.

Ключові слова: пізній протестантизм, державна політика, модернізаційні процеси.

Дослідження проблем, що пов'язані з висвітленням сучасної історії традиційних конфесій, викликані необхідністю об'єктивного аналізу реакції українських пізньопротестантських церков на модернізаційні процеси в історичній ретроспективі й сучасних реаліях, а також розв'язання проблеми поведінки віруючих у сучасних умовах.

Пізні протестанти відносяться до модернізованих форм християнства, хоча більшість із них у інтерпретації Біблії дотримується принципів фундаменталізму. Ці характеристики не тільки не суперечать одна одній у перелічених конфесіях, але й гармонійно співіснують.

Формування ринкових відносин, поширення модерних суспільно-політичних ідей та культурні зрушення ХІХ ст. – це час кристалізації національного типу протестантизму (культурних та психологічних особливостей українських протестантів). Цей період значно зміцнив роль і місце протестантських громад в Україні, які демонстрували повагу до праці, високий рівень грамотності, значиму благодійницьку діяльність, моральну досконалість лідерів руху та інше. Але розвиток конфесій був перерваний впровадженням у життя атеїстичної ідеології періоду радянської України, коли домінуючу роль у духовній сфері країни відіграють негативні соціально-політичні фактори, що

спрямовані на боротьбу з релігією. Радянська антирелігійна політика унеможлиблювала природний розвиток будь-яких релігійних напрямків.

Активізація діяльності протестантів у 1917-1929 рр. була тимчасовим явищем. Органи влади визнали певні господарсько-культурні успіхи неправославних громад (економічні досягнення, допомога бідним, розповсюдження грамотності), але й посилили із ними боротьбу [1, арк.22]. У масовій свідомості образ протестанта на зорі радянської влади мав чіткі риси, а саме: протестанта представляли як людину, яка прагне моральної досконалості, досягає економічних та освітніх успіхів та має повагу до родинних цінностей. Цьому сприяє усталена етична традиція в протестантизмі – досягнення соціальних умов рівня Царства Божого на землі.

У довоєнний період у протестантському середовищі відбувається трансформація поглядів на розвиток національної ідеї та відношення до держави. Віруючі, що належать до громад євангельських християн, баптистів, християн євангельської віри, в загальній масі висловлюють космополітичні погляди та підтверджують своє лояльне відношення до радянської держави. Їх шлях – мирне існування в радянській державі. Деякі протестанти (адвентисти сьомого дня, п'ятидесятники-воронаєвці) навіть не відмовлялися від служби в рядах Червоної Армії.

Більшість віруючих погодилася на виховання й навчання своїх дітей у радянських школах (за даними радянських органів винятком стали лише п'ятидесятники, які віддали перевагу навчанню вдома) [2, арк.12].

З кінця 20-х рр. «безбожна влада» посилює розхитування основ духовно-релігійного життя. Значна кількість молитовних будинків була закрита, встановлена заборона для релігійних об'єднань на господарську та благодійну діяльність. Планова економіка в Радянському Союзі звала нанівець економічні досягнення в індивідуальному вимірі.

У повоєнні роки у віруючих не залишається ілюзій щодо власної долі. На посилення тиску з боку радянського режиму віруючі-протестанти відповідають ізоляцією від нерелігійного оточення. До питань, які для протестантів були важливими, як-от: активна громадська позиція, участь у суспільних процесах, вони втрачають інтерес. Окрім цього, представники протестантських громад, чия діяльність була забороненою в радянській державі, не виконували державних заходів, не відвідували культурно-просвітницьких установ, забороняли дітям ходити до школи, вступати до лав піонерів, не брали участі у виборах депутатів до місцевих рад, не вступали до колгоспів. У той же час віруючі виділялися дисциплінованим виконанням обов'язків на робочих місцях. Така дистанційність від «світу» стала показовою, бо свідчить про безкомпромісність віруючих у питаннях істинності обраного шляху, відчуття винятковості та унікальності. До певної міри цьому сприяв той факт, що основним джерелом поповнення протестантських громад були сім'ї віруючих.

Зробити об'єктивні висновки щодо освітнього рівня віруючих радянського періоду вкрай складно. Твердження дослідників, що в середовищі сектантів переважають малоосвічені віруючі, було домінуючим у релігієзнавчій науці ще з довоєнного періоду й сформувало відповідну громадську думку. Але такий факт не відповідав дійсності: освітній процес серед віруючих проходив разом з усіма прошарками населення країни, хоча відсоток віруючих-сектантів із вищою і середньо-спеціальною освітою менший за середньостатистичні дані. Це пояснюється створенням штучних перешкод при вступі в навчальні заклади чи виключенням з них віруючих. Але пристосування віруючих до сучасних умов, зняття заборони на проведення обрядів деяких культів, призвели до підвищення відсотку освічених віруючих серед сектантів. За дослідженнями 1990 р. 86,1% з числа опитаних молодих протестантів мали вже середню, середню спеціальну і вищу освіту [3, с.8-9].

Про активну позицію й бажання відстояти свої права, за часів радянської України, свідчать письмові прохання щодо автономної реєстрації громад, скарги, заяви віруючих на ім'я уповноважених Ради у справах релігійних культів, направлення делегацій до урядових органів, а також більш радикальні методи боротьби (сидячі страйки та оголошення голодування) [4, арк.195]. Посилення ізоляційних тенденцій також було противагою державним заходам. Особливу активність на шляху до здобуття права на легітимне існування проявили п'ятидесятники та баптисти-розкольники.

Отже, віруючі опинилися в соціумі з ворожим настроєм до їх релігії. Саме це спонукало їх на крайні дії. У проповідях поряд з релігійними розглядалися соціально-етичні та загальносвітоглядні питання, вирішувалися суспільно-політичні проблеми. Так, у проповідях п'ятидесятників визнані лідери пропонували віруючим відмовитися від культурно-просвітницьких закладів, прослуховування радянських радіопередач, читання художньої літератури [5, арк.69]. Фіксувалися випадки, коли п'ятидесятники відмовлялися від допомоги лікарів, проводячи ритуальні моління над хворою людиною [6, арк.109]. Продовжували займатися благодійництвом (матеріальна допомога літнім людям, багатодітним сім'ям). У той же час, у кожній другій з п'яти проповідей піднімалися питання необхідності сумлінної праці на користь вітчизни, громадянського обов'язку й патріотичних настроїв. Спостереження за настроями віруючих відбувалося завдяки розробленій анкеті на прослухану проповідь. Так, у другому півріччі 1982 р. по всіх областях України було зібрано й розглянуто в Раді у справах релігій 629 анкет, в тому числі 249 – у громадах ЄХБ, 50 – п'ятидесятників, 53 – АСД (для

порівняння: 243 анкети стосувалися проповідей, які були проведені в православних церквах) [7, арк.38,39]. Настрої віруючих можна охарактеризувати як аполітичні.

На адаптаційні можливості віруючих суттєво впливає зняття заборони протестантських культів та створення сприятливих умов для діяльності протестантських церков часів незалежної України. Прискорили процес пристосування протестантів до сучасних умов кілька причин: відмова від дистанційності «світу», підвищення відсотку освічених віруючих, розташування більшості громад у містах, урахування багатьма лідерами об'єктивних суспільних реалій тощо.

Сьогодні першочергове значення в своїй діяльності віруючі надають традиційним для християн цінностям: налагодження системи релігійної освіти, філантропія (опікування дитячими будинками, лікарнями, будинками для літніх людей, робота серед в'язнів, наркоманів), місіонерська робота. Інші сторони позакультової діяльності (участь у політичних перегонах, економічне збагачення тощо) є для віруючих вторинними. До них сучасні баптисти, п'ятидесятники й адвентисти сьомого дня відносяться стримано, пояснюючи свою участь необхідністю порятунку морального стану сучасної людини церквою.

Таким чином, соціокультурні, психологічні, соціальні шукання сучасних протестантів виходять за межі задоволення духовних потреб. Їхня включеність у події, що пов'язані з виборчою кампанією 2004 р., демонструвала небайдужість до соціально-політичних проблем сучасності. Як і раніше, найбільш активними себе показавши представники євангельських християн баптистів та п'ятидесятників. Адвентисти сьомого дня мали більш помірковану позицію.

Очевидним є прагнення різних політичних сил опертися на ці релігійні осередки. Наскільки вони вагомі свідчать цифри офіційної статистики. За статистикою Держкомнацрелігій станом на початок 2011 р. від усієї релігійної мережі протестанти в Україні налічують майже 30%. Серед церков протестантського напрямку найбільш чисельним є Всеукраїнський Союз об'єднань євангельських християн-баптистів – 2735 релігійних організацій, серед яких 2569 церковних громад. Наступним іде Всеукраїнський Союз Церков християн віри євангельської – п'ятидесятників, до складу якого входять 1711 релігійних організацій, з котрих – 1612 громад. Трохи менш чисельною є Церква адвентистів сьомого дня, що налічує в Україні 1074 релігійні організації та з поміж них – 1056 громад [8].

Науковці, коментуючи чисельність громад, часто зазначають велику різницю на користь православних приходів. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне розглянути питання чисельності віруючого населення України, використавши дослідження соціологічної служби Українського центру економічних і політичних досліджень (2006 р.). На питання: «Чи належите Ви до якоїсь із церков, релігійних конфесій?», – 22,0% українців відповіли: «Ні, я не вважаю себе віруючим»; 40,5% – «Я вважаю себе віруючою людиною, але до жодної з церков не належу»; 33,5% – «Я вважаю себе віруючим однієї з церков, конфесій»; 4,0% – «Важко відповісти» [9]. Протестанти, що мають фіксоване членство, можуть претендувати на тверду позицію в ніші, яку вони зайняли на релігійній мапі України, що виправдовує інтерес до них з боку політичних сил.

Сьогодні віруючі-протестанти не є пасивними спостерігачами суспільно-політичних проблем. Яскраво позицію церкви прокоментував Михайло Паночко (Старший єпископ Церкви християн віри євангельської України): «Сама тенденція, яка з'явилася в останні роки, свідчить про швидке згортання демократичного розвитку і – це бачать всі люди. [...] Поведінка деяких чиновників явно є антиукраїнською, антинародною, і їхня праця сприяє тому, що Україна може втратити незалежність. [...] І, на жаль, цьому сприяють чиновники високих рангів. Вони за це будуть відповідати перед Богом, і їм про це потрібно казати в очі. Церква повинна вплинути на політика, щоби цей політик не брехав, не займався корупцією, щоби він не обманював людей, але служив їм. Саме це є правильний вплив! Але Церква не повинна займатися політикою, лише духовно впливати на всі прошарки суспільства та всі сфери суспільного життя, щоб вони були здоровими. Природа Церкви – оздоровлювати душу людей» [10]. Подібну позицію раніше оприлюднював на третьому Всеукраїнському конгресі євангельських християн-баптистів О. Турчинов.

Отже, політичний нейтралітет протестантів у минулому. Віруючі не стоять осторонь національних проблем, «мирська» активність віруючих є дозволеною. Для сучасних протестантів співпраця держави й церкви стала можливою. Цей факт підтверджує є й протестантська комунікація України, яка націлює віруючих на повноцінне сприйняття різних сфер буття. Більшість з віруючих позитивно відносяться до сучасних культурних надбань, якщо в них дотримано моральні норми.

У міжконфесійних взаєминах протестанти зайняли виважену позицію, яку можна схарактеризувати як нейтральну. Вона прийшла на зміну напружених відносин між домінуючою православною конфесією та новоутвореними протестантськими деномінаціями, вчення яких розглядалися лише як єретичні. Сьогодні міжконфесійний діалог в Україні є реальністю. Християнські церкви відкриті до діалогу. М. Паночко висловив формулу відносин між сучасними українськими християнами: «Відкриті католики чи православні – співпрацюємо з ними, як закритою – то не пхатимемось. Просять – йдемо, не кличуть – не нав'язуємось» [10]. Така поведінка віруючих вже стала традиційною для

багатоконфесійної України. Екуменізм для більшості протестантів є не стільки заходом до об'єднання церков, а співпрацею різних конфесій.

Створені релігійні осередки мають різні форми спілкування зі світом та мають конкретні результати роботи. Широко відома діяльність Всеукраїнської Ради Церков. Із останніх кроків якої було звернення у зв'язку з 20-річчям державної незалежності України. У ньому окреслено коло актуальних питань, що цікавлять сьогодні церкви. Серед них питання, що пов'язані з удосконаленням законодавства про освіту, посилення ефективності роботи Національної експертної комісії з питань захисту суспільної моралі, впровадження в Україні інституту військового капеланства (священства), зменшення тиску на релігійні громади з боку податкових органів [11].

У квітні 2005 р. з метою об'єднання зусиль задля утвердження та захисту принципів свободи совісті та віросповідання, рівності всіх релігійних організацій у своїх правах, поширення християнських цінностей і моралі було створено Раду Євангельських Протестантських Церков України (РЄПЦУ). У засіданні РЄПЦУ (травень 2011 р.) глави євангельських Церков України спільно виступили на захист моральності в суспільстві. У засіданні брали участь Л. Падун (Старший єпископ Української Християнської Євангельської Церкви); В. Нестерук (глава Всеукраїнського Союзу Об'єднань євангельських християн-баптистів); М. Паночко (Старший єпископ Церкви християн віри євангельської України); С. Дебелинський (президент Братства незалежних церков і місій ЄХБ України); С. Дацько (Старший єпископ, голова ради Асоціації місіонерських Церков євангельських християн України); А. Гаврилюк (президент Об'єднання незалежних харизматичних християнських церков України (Повного Євангелія)); В. Максименко (представник Союзу вільних Церков християн євангельської віри України).

В Україні існує Асоціація християн-юристів та Альянс християн-професіоналів, які на своїх конференціях розглядають також питання боротьби з корупцією, заполітизованими рішеннями українських судів, покращення суспільної моралі сучасного суспільства.

Отже, сьогодні віруючі-протестанти роблять кар'єру, беруть повноцінну участь у громадському житті країни. Ідеал протестантизму – добropорядна людина з відчуттям обов'язку, економічно незалежна. У лютому 2011 р. відбулася IV всеукраїнська Бізнес Конференція Християн Підприємців, на якій традиційно лунали заклики до дотримання абсолютної чесності та відкритості у бізнесі. На конференції пропонували використовувати всі можливі технічні засоби (сайти, соцмережі), зареєструватися на сайті Християнського Бізнес Порталу (<http://6days.com.ua>). Висновок зроблений такий: «якщо тебе немає в Інтернеті, тебе просто немає» [12]. Такими є «свіжі прояви» церкви, до яких привела внутрішня модернізація.

Трансформації функціональності неоднозначно вирішуються самими віруючими. Так, на питання «Чи руйнують сім'ю соцмережі?», яке ставилося відвідувачам сайту п'ятидесятників, більшість відповіла позитивно (65%).

Погляди протестантів щодо військової служби залишаються схожими з радянським періодом: віруючі є пацифістами, хоча певна частина відбуває службу, вважаючи її за оброк. Про масштаби альтернативної служби свідчать дані Одеської обласної комісії у справах альтернативної (невійськової) служби. Станом на 1 серпня 2011 року в розподілі громадян, які проходять альтернативну службу за належністю до релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю, найбільше Свідків Єгови – 8 осіб (40,0%). До євангельських християн-баптистів та християн віри євангельської та до них прирівняних за зареєстрованими статутами відноситься по 4 особи (20,0%), християн євангельської віри – 3 особи, адвентистів сьомого дня – 1 особа (5,0%) [13].

Непохитною залишається позиція протестантів щодо питання про здоровий спосіб життя, заперечення абортів, азартних ігор тощо.

Змальовуючи відмінність сучасних протестантів, варто відзначити, що їх еволюція має свою специфіку. Історія ХХ ст. внесла свої корективи у світобачення українського протестанта. Вільне сповідування власного вчення часів незалежної України реставрує протестантські ідеали. Церква спрямовує свою діяльність на суспільні проблеми, громадське життя, політичні проблеми, участь в економічних проектах. При цьому головним завданням громадського служіння для віруючих є покращення недосконалого морального стану суспільства. Євангельські християни-баптисти та християни віри євангельської жваво реагують на суспільно-політичне життя країни. Адвентисти сьомого дня більш стриманіші на можливість політизації руху. При помітній модернізації та соціальній активності християнський світогляд з його традиційними цінностями є домінуючим для протестантів.

Джерела та література

1. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО) – Ф.Р-1. – Оп.1. – Спр.1902.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2007.
3. Стефанов Н.Ф. Особенности мировоззренческой и нравственной ориентации современного молодого верующего (на материалах протестантских общин ССР Молдова) : Автореф. дис... канд. филос. наук : 09.00.06 / Стефанов Николай Федорович ; АН УССР, Институт философии. – К., 1990. – 16 с.
4. ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5991.

5. ДАДО. – Ф.Р-6463. – Оп.1. – Спр.23.
6. ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5663.
7. ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.2403.
8. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2011 р. [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=829%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk.
9. Центр Разумкова. Соціологічне опитування. Чи належите Ви до якоїсь із церков, релігійних конфесій? [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=299.
10. Журнал Благовісник. «Щоби претендувати на право бути голосом совісті, церква сама має бути чистою і моральною». Інтерв'ю зі старшим єпископом Церкви ХВЄУ Михайлом Паночко [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.blag.org.ua/2zitya_tserkvi/panochko.html.
11. Офіційний сайт Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. Обращение Всеукраинского Совета Церквей и религиозных организаций к участникам парламентских слушаний «Состояние общественной морали в Украине» [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.vrciro.org.ua>.
12. Офіційний сайт ХВЄ України. IV Бизнес конференция Христиан Предпринимателей. [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.chve.org.ua/vidilu/bussines/80-2011-03-18-19-55-01/141-businessconf>.
13. Офіційний сайт Головного Управління праці та соціального захисту населення Відбулось засідання обласної комісії у справах альтернативної (невійськової) служби [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://gupszn.odessa.gov.ua/NewsForPrint.aspx?id=38810>. – 28.09.2011.

Грушевая Т. В. Общественная позиция украинских протестантов в XX ст.

В статье рассматривается общественная позиция поздних протестантов (евангельских христиан-баптистов, пятидесятников и адвентистов седьмого дня) в Украине через конкретно-исторический фон эволюции в XX ст. Прослеживаются особенности реакции поздних протестантов в Украине на модернизационные процессы XX ст.

Ключевые слова: *поздний протестантизм, государственная политика, модернизационные процессы.*

Grusheva T. V. Public position of Protestants in Ukraine in the 20th century

In the article studied the public position of the late Protestants (evangelical Christian Baptists, Pentecosters and Adventists of the seventh day) in Ukraine through the concrete historical background of the evolution in the twentieth century. The peculiarities of the reaction of late Protestants in Ukraine on the modernizing processes of the twentieth century.

Keywords: *late Protestant, state policy, modernistic processes.*

УДК: 2–766:279.123(477)

Р. А. Сітарчук

УНІФІКАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОТЕСТАНТІВ У ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ ЇХ ЦЕРКОВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті розглядаються важливі аспекти діяльності протестантських конфесій баптистів, євангельських християн та адвентистів сьомого дня у ході формування їх церковних організацій. Їх уніфікація зумовлювалася загальними витоками, подібністю віровчення, однаковим простором й умовами розвитку за владної політики. В кожній з конфесій вона мала певні особливості, однак схожість у загальних чинниках переважала.

Ключові слова: *адвентисти сьомого дня, аспект, баптисти, євангельські християни, розвиток, структура, уніфікація, церква.*

Дослідження історії протестантизму в Україні, особливо в такий багатий на події період його становлення, як початок 20-х рр. ХХ ст., неможливе без звернення до внутрішнього розвитку організацій протестантів (євангелістів) та їх взаємовідносин, оскільки це проливає світло на сутність тієї чи іншої конфесії, її місце у суспільстві, дозволяє зрозуміти ставлення до неї влади. У цій публікації здійснена спроба дослідити деякі аспекти внутрішньоконфесійної діяльності пізніх протестантських об'єднань в Україні, а саме: баптистів, євангельських християн та адвентистів сьомого дня. Питання творення життя громад та міжконфесійних стосунків протестантських організацій досліджувалися у працях істориків. Назвемо найвідоміші монографії: О. Безносової [1], М. Жукалюка [2], З. Каліничевої [3], Л. Коваленка [4], Г. Лебсака [5], Л. Мітрохіна [6], «История евангельских христиан-баптистов в СССР» [7]. Але їх матеріали стосувалися переважно діяльності євангелістів на загальноросійському, загальносоюзному рівні, в той час як українські території, тим більше їх регіони, розглядалися опосередковано, дотично, тому дослідження історії протестантизму саме в цьому розрізі є метою нашої наукової розвідки.

Пізні протестантські організації розпочали свою діяльність на території сучасної України у другій половині ХІХ ст. Творення їх організацій, обрядовість, місіонерська діяльність, догматика, взаємини формувалися під впливом багатьох споріднених факторів. Справді, в них було чимало спільного,